

مقدمه چاپ دهم

از نخستین چاپ این کتاب که به همت سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) در سال ۱۳۷۶ انتشار یافت بیش از ۱۶ سال می گذرد. در این مدت تقریباً به فاصله‌های کمتر از یک سال و نیم چاپهای دوم تا نهم آن منتشر شده و در دسترس علاقه‌مندان قرار گرفته است. هرچند که در این مدت اصلاحاتی جزئی از چاپی به چاپ دیگر انجام شده است، لیکن ضرورت داشت که کل کتاب یکبار دیگر به دقت بازبینی شود تا لغزشهای حروف چینی و تألیفی آن برطرف گردد. توفیق این امر در چاپ دهم کتاب حاصل شد و علاوه بر اصلاح کاستیهای آن نسبت به روزآمد کردن اطلاعات ضروری و بهینه‌سازی شکل چاپ و صفحه‌آرایی آن نیز اقدام گردید تا با مطلوبیت بیشتری مورد عنایت علاقه‌مندان قرار گیرد.

در مقدمه چاپ اول این کتاب گفته شده بود که هدف اولیه از تألیف آن، تهیه مطالبی برای دو واحد درس «روش تحلیل جمعیت» در رشته کارشناسی جغرافیا بوده است. گذشت زمان نشان داد که این کتاب نه تنها در دوره‌های کارشناسی، بلکه در دوره‌های بالاتر نیز مورد استفاده گسترده دانشجویان و محققان جمعیت‌شناسی و سایر رشته‌های علوم اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی، شهرسازی و برنامه‌ریزی قرار گرفته و فصلهای عمده آن از مهم‌ترین منابع درسی سطوح مختلف این گروه از آموزش عالی است، به گونه‌ای که به جرئت می‌توان گفت که در کشور ما تاکنون هیچ کتابی در زمینه تحلیل جمعیت‌شناختی، چنین اقبالی پیدا نکرده و جایگاهی این چنین نیافته است. گرچه این امر پاداش شایسته‌ای به زحمات چندین ده‌ساله مؤلف در زمینه تحقیق، آموزش و تألیف جمعیت‌شناسی است، اما شایسته‌تر از آن نقشی است که این کتاب در پربارتر ساختن شناخت و تحلیل جمعیت داشته و نگرشهای سطحی را به

شناخته‌های عمقی و جامع سوق داده است. تحت تأثیر این قبیل کتابها، امروزه نگرش به موضوعهای جمعیت‌شناختی از حالت ایستای سابق خارج شده و حالت پویایی یافته است که محقق در آن با هر تغییر و تحولی در یکی از موضوعات اصلی جمعیت به ردیابی اثر آن تغییر در سایر موضوعات مرتبط با آن می‌پردازد و در همان حال، اثر متقابل آن موضوعها را نیز در زمینه خاص مورد مطالعه خود بازشناسی می‌کند. در سایه چنین نگرشی است که به تدریج موضوعات کاذب جمعیت‌شناسی از آن کنار می‌رود و به جای تعبیر و تفسیرهای سطحی از جدولها و نمودارها، درک عمیق‌تری از رویدادهای جمعیتی پیش می‌آید و راه را بر اظهار نظرهای بی‌پایه می‌بندد و بر نقش جمعیت‌شناسی در سیاست‌گذاریها و برنامه‌ریزیهای اقتصادی و اجتماعی می‌افزاید. توفیقی که در این راه حاصل آمده است ثمره تلاش و کوششی است که استادان، پژوهشگران و دانشجویان در این راه به عمل آورده و به غنای هر چه بیشتر تحلیل‌های علمی در قلمرو جمعیت‌شناسی و دانشهای مرتبط با آن پرداخته‌اند و با انتشار آثار ارزنده‌ای این راه را هموارتر ساخته‌اند.

ضمن قدردانی از استقبال جامعه حرفه‌ای از این اثر، لازم می‌داند از زحمات همکاران سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) در هر چه بهتر عرضه کردن چاپ دهم این کتاب که با نگاههای نقادانه و راهنماییهای ارزنده خود که به بهتر شدن چاپ دهم آن همت گذاشته‌اند، تشکر و قدردانی کند و از دانشجویان و پژوهشگران ارجمندی هم که با یادآوری کاستیهای چاپهای قبلی موجبات افزایش دقت و صحت چاپ دهم این کتاب را فراهم ساخته‌اند، سپاسگزاری نماید.

حبیب‌الله زنجانی
مردادماه ۱۳۹۲

مقدمه چاپ اول

افزایش روزافزون جمعیت جهان و تلاش همه‌جانبه محافل علمی و اجرایی برای شناخت دقیق‌تر جمعیت و ویژگی‌های آن موجب توسعه دانش جمعیت‌شناسی گردید. این دانش در مراحل اولیه پیدایش و تکامل، بیشتر جنبه توصیفی و محاسباتی داشت و در زمینه‌های تحلیلی نیز به موارد بسیار ساده‌تری از آن، بسنده می‌کرد. با کاربردی‌تر شدن جمعیت‌شناسی وضع به تدریج تغییر یافت و تحلیل وقایع جمعیتی به یکی از ضروری‌ترین و مهم‌ترین ابزارهای شناخت پدیده‌های جمعیتی تبدیل شد و روزبه‌روز قلمرو آن گسترش یافت و راهها و روشهای جدیدتری در آن به وجود آمد.

در کنار این تلاش، پیدایش و توسعه دانش انفورماتیک امکانات بسیار وسیع و کارآمدی در اختیار تحلیلگران جمعیت قرار داد. این دانش با سرعت بخشیدن به محاسبات بسیار پیچیده و تفصیلی امکان آن را فراهم ساخت که با تحلیل هم‌زمان اثر عوامل مختلف بر یک پدیده معین از اشتباهات و خطاهای ناشی از نگرشهای تک بعدی پرهیز شود؛ کاستیهای روشهای تحلیل شناخته و نسبت به تکمیل آنها اقدام شود تا واقعیتها به گونه‌ای که اتفاق می‌افتند مورد شناخت و ارزیابی قرار گیرند و اثرگذاری متقابل عوامل مؤثر بر آنها با وضوح و روشنی بیشتر شناسایی و الگوبندی شود. شاید به همین دلیل است که امروزه تحلیل جمعیت به صورت یکی از اساسی‌ترین دروس جمعیت‌شناسی درآمده و موجب توسعه قلمرو این دانش گردیده است. در این کتاب سعی شده است مفاهیم، نگرشها و روشهای تحلیل جمعیت و اطلاعات پایه‌ای لازم برای درک و فهم آنها به صورت موضوعی آورده و از طرح روشهای خاص تحلیلی - قبل از ارائه شناخت اولیه موضوعات و ایجاد آمادگی قبلی برای درک بهتر آنها - خودداری شود.

این کتاب در سه بخش و ۹ فصل تدوین شده است؛ بخش اول به طرح کلیاتی درباره تحلیل جمعیت می‌پردازد؛ در بخش دوم رویدادهای جمعیتی مورد تحلیل قرار می‌گیرد و در بخش سوم مدل‌های ساخت و تحلیل و پیش‌بینیهای جمعیتی عرضه می‌شود. مطالبی که در این کتاب مطرح شده است می‌تواند علاوه بر دانشجویان رشته‌های جغرافیا مورد استفاده دانشجویان رشته‌های دیگر از جمله علوم اجتماعی، علوم اقتصادی و برنامه‌ریزی قرار گیرد و آنان را در انجام تحقیقات مربوط به جمعیت یا زیرمجموعه‌های آن، یاری دهد.

گرچه در تدوین این کتاب سعی شده است از آخرین منابع علمی استفاده شود، به هر حال مثل هر کتاب دیگری باید در چاپهای بعدی کامل‌تر و نقایص آن برطرف شود؛ از این رو همه صاحب‌نظرانی که با این کتاب سروکار خواهند داشت با یادآوری کاستیهای کتاب و نظریات ارزنده خود مؤلف را در انجام این مهم یاری خواهند فرمود. در این چاپ سعی شده است علاوه بر رفع کاستیهای چاپی و محاسبه‌ای؛ تجدیدنظری نیز در ارقام جمعیت ایران بر پایه یافته‌های سرشماری سال ۱۳۷۵ به عمل آید. در پایان از زحمات ارزنده خانم معلم در ویرایش کتاب و همکاران گرامی خانمها فتانه زنجانی، مریم احمدی و خورشید ملکی در تایپ اولیه مطالب آن تشکر و قدردانی می‌شود.

حبیب‌الله زنجانی

آذرماه ۱۳۷۴